

Kriminalističke teme

Časopis za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

Godište XVII Sarajevo, 2017

ISSN 1512-5505

Pos. br.

Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije
Univerziteta u Sarajevu

KRIMINALISTIČKE TEME

Godina XVII

Poseban broj

Zbornik radova

XVII DANI KRIMINALISTIČKIH NAUKA
Međunarodna naučna konferencija
“Crimen, Forensis, Securitas - CFS 2017”
Sarajevo, 2017.

Izdavač: Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne
studije Univerziteta u Sarajevu

Za izdavača: Nedžad Korajlić, prof. dr

Gost urednik: Elmedin Muratbegović, prof. dr

Redakcija: Nedžad Korajlić, prof. dr
Jasmin Ahić, prof. dr
Marija Lučić-Čatić, prof. dr
Muhamed Budimlić, prof. dr
Lada Sadiković, prof. dr
Sakib Softić, prof. dr
Eldan Mujanović, prof. dr
Beba Ešrefa Rašidović, dr sci.

Lektor: Nizama Hodžić

Štampa: PERFECTA

ISSN: 1512-5505

Kriminalističke teme

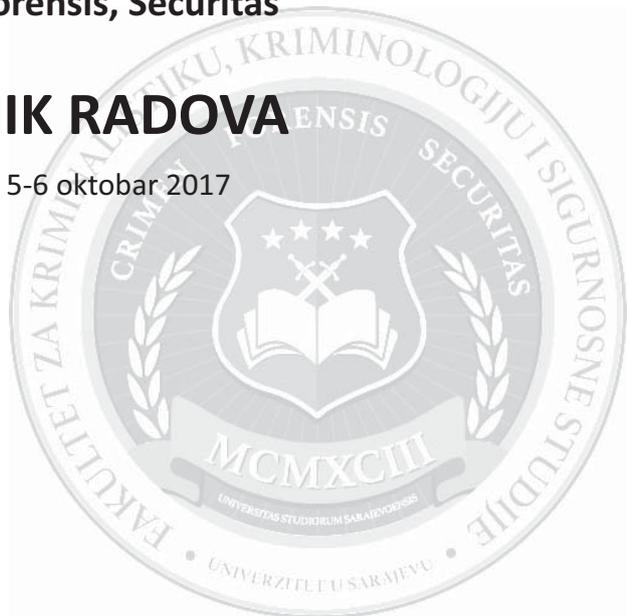
Poseban broj:

XVII Dani kriminalističkih nauka

**Međunarodna naučna konferencija
Crimen, Forensis, Securitas**

ZBORNİK RADOVA

Sarajevo, 5-6 oktobar 2017

NAUČNI I PROGRAMSKI ODBOR

Elmedin Muratbegović, prof. dr., Institut KKSS „CriminalEast“, **predsjednik Odbora**

Ermina Bakić, Institut KKSS „CriminalEast“, **sekretarka**

ČLANOVI:

Neždad Korajlić , prof. dr.,	Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, dekan
Jasmin Ahić , prof. dr.,	Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, prodekan za nauku
Marija Lučuč-Ćatić , prof. dr.,	Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, šefica Katedre za kriminalistiku
Muhamed Budimlić , prof. dr.,	Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, šef Katedre za kriminologiju
Lada Sadiković , prof. dr.,	Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, šefica Katedre za sigurnosne studije
Sakib Softić , prof. dr.,	Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, voditelj III ciklusa studija
Eldan Mujanović , prof. dr.,	Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, glavni i odgovorni urednik časopisa “Kriminalističke teme”
Beba Ešrefa Rašidović , dr. sci,	Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, voditeljica Bibliotke

ORGANIZACIONI ODBOR

Muamer Kavazović, doc. dr., **predsjednik Odbora**

Sandra Kobajica, MA, saradnica pri Katedri za kriminologiju, **sekretarka**

ČLANOVI:

Admir Hadžikadunić, prof. dr., prodekan za nastavu, član

Goran Kovačević, doc. dr., prodekan za finansije, član

Almir Maljević, prof. dr., koordinator za međunarodnu saradnju, član

Nebojša Bojanić, prof. dr., nastavnik na Katedri za kriminalistiku, član

Alisabri Šabani, prof. dr., nastavnik na Katedri za kriminologiju, član

Predrag Puharić, IT administrator

Mirela Mujović, predsjednica Asocijacije studenata FKKSS

KORELACIJA KORPORATIVNE I NACIONALNE BEZBJEDNOSTI

Marjan Marjanović, prof. dr Danilo Ćupić

Pregledni naučni rad

SAŽETAK:

Inspiracija za rad i problem koji se radom oslovljava: Odnos korporativne prema nacionalnoj bezbjednosti nije u dovoljnom obimu teorijski i praktično sagledan sa aspekta državnih i nacionalnih interesa. Pitanje korporativnog sektora bezbjednosti sve se više nameće kao prioritetno posebno za države u razvoju kao što je to slučaj sa Zapadnim Balkanom.

Cilj rada: Radom se namjerava opisati i objasniti odnos korporativne i nacionalne bezbjednosti u svijetlu pozitivnih i negativnih efekata koje moderne kompanije mogu da ostvare na nacionalni ekonomski sistem. U radu je dat kratak osvrt na razvoj korporativne bezbjednosti, a težišno odnos prema ekonomskom sektoru nacionalne bezbjednosti. Posebna pažnja posvećena je rizicima i prijetnjama koje sa sobom nose korporacije i njihovim efektima po nacionalnu bezbjednost i nacionalni ekonomski sistem.

Metodologija: S obzirom da se u radu razmatra korelacija korporativne i nacionalne bezbjednosti i to pregledom dostupne stručne i naučne literature, neće se koristiti posebne metode prikupljanja podataka. U razmatranju predmeta rada korišćene su analitičko-sintetičke i opštenaučne metode.

Ograničenja istraživanja (rada): Teorijska razmatranja odnosa nacionalne i korporativne bezbjednosti i njihovom isprepletanom odnosu.

Rezultati: Odnos korporativne i nacionalne bezbjednosti je specifičan i uslovljen ekonomskom komponentom nacionalne bezbjednosti i profitom korporacija. Savremene korporacije svoje djelovanje baziraju na ostvarivanju profita, a s druge strane države tragaju za ekonomskim prosperitetom građana i društva u cjelini.

Generalni zaključak: Moderna država mora svojim mehanizmima kontrole da utiče na poštovanje zakona od strane korporacija u cilju očuvanja sopstvenog tržišta i nacionalne ekonomije i sprečavanja negativnih pojava koje mogu da ispolje velike kompanije.

Opravednost istraživanja/rada: Korporativna bezbjednost je od posebnog značaja za države u tranziciji kao i one koje jasno izražavaju aspiracije članstva u Evropskoj uniji. Naročito je značajno za privrede država Zapadnog Balkana čiji razvoj u mnogome zavisi od stranih kompanija i njihovog dolaska na ovo tržište.

Ključne riječi: nacionalna, korporativna, ekonomska bezbjednost, korporativni kriminal, rizici i prijetnje ekonomskoj i nacionalnoj bezbjednosti

CORRELATION CORPORATE AND NATIONAL SECURITY**ABSTRACT**

Reason for writing and research problem(s): The ratio of corporate to national security is not sufficiently theoretical and practical from the aspect of national interests. The issue of the corporate security sector is increasingly becoming a priority for developing countries as is the case with the Western Balkans

Aims of the paper (scientific and/or social): The paper intends to describe and explain the relationship between corporate and national security in light of the positive and negative effects which modern companies can achieve on the national economic system. The paper gives a brief overview of the development of corporate security, and a focus on the economic sector of national security. Special attention is paid to the risks and threats that corporations carry and their effects on national security and the national economic system.

Methodology/Design: Considering that the correlation between corporate and national security is being examined, and by reviewing available professional and scientific literature, special methods of data collection will not be used. Analytical-synthetic and general-methodic methods were used in the study of the subject matter.

Research/paper limitations: Theoretical considerations of the relationship between national and corporate security and their interaction

Results/Findings: The relationship between corporate and national security is specific and conditioned by the economic component of national security and the profit of corporations. Modern corporations base their activities on making profits, and on the other hand, the state seeks for the economic prosperity of citizens and society as a whole.

General Conclusion: A modern state must, through its control mechanisms, influence the compliance of laws by corporations in order to preserve their own market and national economy and the prevention of negative phenomena that large companies can execute.

Research/Paper Validity: Corporate security is important for countries in transition, as well as those that clearly express the aspirations of membership in the European Union. Particularly important for the economies are the countries of the Western Balkans, whose development largely depends on foreign companies and their arrival on this market.

Keywords: national, corporate, economic security, corporate crime, risks and threats to economic and national security

Uvod

Pojava i razvoj korporativne bezbjednosti vezuje se za određene društvene uslove koji su uticali na stvaranje potrebe za uspostavljanjem funkcije zaštite ekonomskih subjekata. Napuštajući naturalnu razmjenu kao način zadovoljenja svojih rastućih potreba i stvarajući višak dobara koji će kasnije služiti u robno-novčanoj razmjeni, javila se i potreba adekvatne zaštite dobara, odnosno zaštita u privredne svrhe. Naglim porastom industrijske proizvodnje uticalo je između ostalog i na razvitak korporativne bezbjednosti kao djelatnosti. Dotadašnju proizvodnju karakterisao je manuelni oblik koji je u mnogome ograničavao brzinu i količinu proizvedenih jedinica. Kraj XVIII i početak XIX vijeka, označio je privredni razvitak koji je promijenio dotadašnje ekonomske, društvene i političke odnose na globalnom nivou, ali i način na koji su ljudi do tada živjeli. Međutim, posebna promjena se odnosila na njihov odnos prema kapitalu. „Privatni kapital je morao naći model zaštite da ostane zaštićen od strane onih koji bi da ga ugroze, a da bi mogao da se razvija, raste i širi na sve veća prostranstva i zapošljava sve više radnika koji bi svojim radom stvorili sve veći višak vredijednosti“ (Stajić, 2008). Na taj način je potvrđena primarna odlika kapitala, težnja za uvećanjem što je ujedno poslužilo kao osnova nastanka i razvoja funkcije korporativne bezbjednosti. Usled značajnih društveno-ekonomskih promjena koje su tada nastupile, počeci korporativne bezbjednosti i današnje moderne službe dijele samo osnovnu namjenu, a to je zaštita imovine i dobara ekonomskih subjekata, dok je cjelokupan pristup i metodologija rada uslovljena savremenim poslovnim procesima.

Prvi teoretičar koji je u svom djelu definisao i zaštitnu funkciju poslovnih sistema, bio je poznati francuski autor Anri Fajol koji je postavio osnove sistema upravljanja koji su bili aktuelni tokom čitavog XX veka, a i danas u mnogome utiču na menadžment aktivnosti savremenih kompanija. On je u procesu dostizanja kompanijskih ciljeva definisao šest različitih menadžerskih aktivnosti, među kojima i obezbjeđenje, kao funkciju zaštite kompanijske imovine i dobara (Fajol, 2006). To je ujedno i početak kada se korporativna bezbjednost susreće i u teoriji u ravnopravnom položaju sa ostalim poslovnim funkcijama. Nakon ovog formalnog priznanja značaja djelatnosti zaštite kompanijske imovine, korporativna bezbjednost se neizostavno javlja kao poslovna funkcija u svim organizacionim strukturama velikih kompanija.

Uži nivo bezbjednosti koji je sa globalizacijom ekonomije dobio na značaju jeste korporativna bezbjednost ili bezbjednost u novom korporativnom okruženju. Ovdje se, u osnovi, radi o uskoj povezanosti bezbjednosti kao atributa države sa njenom ekonomijom. Razlog navedenom leži u činjenici da kao što je ekonomija neophodan činilac bezbjednosti, tako je i bezbjednost uslov stabilne ekonomije. Korporativna bezbjednost zavisi sve više od nedržavnih činilaca i aktera bezbjednosti, u čijem središtu su multinacionalne korporacije, ali se ona prvenstveno mora tretirati u okviru nacionalne bezbjednosti, ali i u odnosu nacionalne i međunarodne bezbjednosti. U okviru bezbjednosnih interesa svake države prisutni su i nacionalni interesi, koji su, po pravilu, sadržani i u strategijama nacionalne bezbjednosti. Proširenje značenja polja bezbjednosti sa tradicionalnih na nacionalne (nedržavne) oblasti i aktere, utiče i na oblast civilne bezbjednosti. Sve više prisutno državno (javno) - nedržavno (privatno) partnerstvo

djeluje na sve veću komercijalizaciju bezbjednosnih usluga, tako da se može govoriti o „industriji bezbjednosti“, iako mjesto i uloga država nije dovedena u pitanje.

Iz tradicionalne vojno-političke sfere sila i moć, u međunarodnim odnosima, došlo je do pomjeranja ka ekonomsko-finansijskoj oblasti koju pored ostalog, karakterišu: globalizacija, ekspanzija međunarodne saradnje i oslobađanje puteva za kretanje robe i kapitala. Pored toga, ekonomska i politička moć kontinuirano migriraju iz državnih centara u sjedišta poslovnih organizacija, prije svega transnacionalnog tipa. Transnacionalna korporacija je poslovna kompanija „koja je legalno domicilirana u više od jedne države i čije su komercijalne aktivnosti dovoljno velikog obima da imaju znatan uticaj na privredu kako zemlje iz koje korporacija potiče, tako i države u kojoj ima filijale. Sve veći broj studija ukazuje na koncentraciju kapitala u korporacijama koja prevazilazi finansijski kapacitet nacionalnih država. Tako, naprimjer navodi se da „Microsoft“ ima veći prihod od bruto nacionalnog dohotka 31 najnerazvijenije zemlje u svijetu zajedno. Pored toga, na listi stotinu najvećih ekonomija na svetu, 51 mjesto zauzimaju korporacije, a svega 49 države (Stojanović i Pavlović, 2014).

Pojam i osnovna obilježja korporativne bezbjednosti

Kao i za mnoge druge pojmove u sferi bezbjednosti, tako i pojam korporativne bezbjednosti ima različito određenje u teoriji i praksi. Analizom poimanja korporativne bezbjednosti u bezbjednosnoj doktrini, može se zaključiti da se sadržaj korporativne bezbjednosti ponekad u potpunosti izjednačava sa sadržajima privatne bezbjednosti. U tom smislu je karakteristično određenje po kome je „privatna (korporativna) bezbjednost planska, organizovana i na zakonu zasnovana samostalna ili zajednička djelatnost i funkcija organizacija, privatnih i (ili) profesionalnih agencija, usmjerenih na sopstvenu zaštitu ili zaštitu drugih, kao i zaštitu odgovarajućih lica, prostora, objekata, poslovanja ili djelatnosti, a koji nisu pokriveni ekskluzivnom zaštitom državnih organa“ (Stajić, 2008).

Međutim, korporativna bezbjednost (corporate security) se ne može poistovjetiti sa privatnom bezbjednošću (private security), prije svega zato što je privatna bezbjednost realno znatno širi pojam od korporativne bezbjednosti. Naime, pored poslova privatnog obezbjeđenja lica, poslovanja i imovine (objekata, prostora i vrijednosti), privatna bezbjednost obuhvata i poslove privatnih vojnih preduzeća i mnoge druge na komercijalnoj osnovi realizovane poslove bezbjednosti (plaćenici, privatizovane kaznene ustanove, različiti oblici tzv. učešća građana u kontroli kriminaliteta, i drugo). To znači da se subjekti privatne bezbjednosti realno ne mogu svesti u okvir „privatnih i (ili) profesionalnih agencija, usmjerenih na sopstvenu zaštitu ili zaštitu drugih, kao i zaštitu odgovarajućih lica, prostora, objekata, poslovanja ili djelatnosti“, niti se njihova aktivnost iscrpljuje u zaštitnoj i samozaštitnoj, pa ni detektivskoj djelatnosti (Kesić, 2009).

S druge strane sistem korporativne bezbjednosti koji se organizuje i sprovodi unutar kompanija, obuhvata i poslove koji se, po pravilu, iz različitih razloga ne povjeravaju specijalizovanim subjektima privatne bezbjednosti („business intelligence“, zaštita od industrijske-poslovne špijunaže, informaciona bezbjednost, bezbjednost ugovorenih

poslova sa državnim strukturama, informaciona bezbjednost). Pored toga zastupljeno je i shvatanje po kome se sadržaji korporativne bezbjednosti poistovećuju sa poslovima i zadacima privatnog obezbjeđenja koje vrše interne službe obezbjeđenja - posebno u velikim tehničko-tehnološkim sistemima (samozaštitna djelatnost). Posebnu određenost pojma korporativne bezbjednosti doprinose i različite definicije iz kojih se ne može pouzdano zaključiti o konkretnim sadržajima ovog pojma. U prilog navedenom je i određenje da je „korporativna bezbjednost podsistem nacionalne bezbjednosti i činilac tzv. civilne bezbjednosti i predstavlja dio bezbjednosne strukture sa skupom društvenih ciljeva, koji usmjeravaju poslovne aktivnosti privrednih subjekata i mjere njihove društvene odgovornosti u skladu sa standardima i zakonom“(Marković, 2007) S druge strane možemo naći znatno potpunije određenje da „korporativna bezbjednost predstavlja stratešku funkciju kompanije, koja ima za cilj ostvarivanje sigurnosti poslovnog uspjeha korporacije, što podrazumijeva: eliminaciju svih rizika i ugrožavanja koji mogu uticati na poslovne aktivnosti i ostvarenje poslovnog uspjeha; svođenje ugrožavajućih učinaka na najmanju moguću mjeru; poslovno funkcionisanje u uslovima kriza (crisis management), te prevladavanje kriza i ponovno normalno poslovanje“. (Ivandić, Karlović, Ostojić, 2011).

Iz navedene definicije jasno se uočava da je korporativna bezbjednost po svom određenju integrisana, jer sadrži različite funkcije koje je potrebno međusobno uskladiti. Korporativna bezbjednost predstavlja funkciju korporacije koja kontroliše i koordinira svim djelatnostima unutar poslovnog subjekta koje se tiču bezbjednosti. Postojanje jednog efikasnog sistema korporativne bezbjednosti štiti kompaniju od svih ugrožavajućih djelovanja, obezbjeđuje osnovu za donošenje upravljačkih odluka, obezbjeđuje top menadžmentu pristup povjerljivim informacijama i formira procese i procedure koji onemogućavaju odlivanje zaštićenih podataka iz korporacije (Milošević, 2010).

U savremenim uslovima korporativna bezbjednost je strateška funkcija poslovnih subjekata i predstavlja integrisanu bezbjednosnu politiku korporacija i njeno jedinstveno djelovanje u praksi. S druge strane moderni koncept korporativne bezbjednosti se zasniva na pretpostavkama da bezbjednost kompanije ima strateški značaj i da izvori ugrožavanja potiču iz neposrednog okruženja (spoljnje i unutrašnje poslovne okoline). Pojedina određenja ukazuju da u osnovna obeležja korporativne bezbjednosti spadaju: ukupna bezbjednost korporacije, odgovornost stručnjaka za korporativnu bezbjednost, profesionalna etika, odnosno pripadnost profesiji i nastojanje svih profesionalaca u oblasti korporativne bezbjednosti da daju najviše što mogu. Korporativna bezbjednost se u moderno doba suočava sa dva suprotna procesa da istovremeno podržava rastuće poslovne potrebe i da sprečava sve sofisticiranije napade na korporacije (Murray i McKim, 2000).

Primarna misija korporativne bezbjednosti je da u ranoj fazi efektivno sprečava svaki razvoj prijetnji koje ugrožavaju samu korporaciju i njeno poslovanje. Iz određene misije proizilaze zadaci koji obuhvataju ne samo poslove fizičke i tehničke zaštite kompanije, već i zaštitu informatičkog sistema, intelektualnog vlasništva, robnih marki i slično. S tim u vezi, savremeni koncept bezbjednosti poslovnih subjekata polazi od tri osnovne postavke:

- nedostatak svijesti o postojanju ugroženosti korporacija i potrebi uspostavljanja odgovarajućih bezbjednosnih mehanizama,
- integralna bezbjednost nije tehničko, već strategijsko pitanje,
- prevazilaženje koncentracije samo na spoljne izvore ugrožavanja (Bilandžić, 2009)
- U skladu sa doktrinom i praksom u državama sa stabilnom demokratijom i razvijenom tržišnom ekonomijom funkcije korporativne bezbjednosti sadrže:
- administrativnu bezbjednost (administrative security) – procedure i politiku u oblasti informatičke zaštite,
- fizičku i tehničku bezbjednost (out-source/proprietary) – mašina, postrojenja i objekata,
- bezbjednost svojine i spoljnih partnerstava (personnel security),
- ličnu bezbjednost (protective security) – zaštitu lica i zaštitu na radu,
- zaštitu od požara (fire security),
- djelovanje u vanrednim situacijama (contingency planning),
- informacionu bezbjednost (information security),
- bezbjednost menadžera (executive security),
- bezbjednost na različitim poslovnim događajima (event security),
- bezbjednost ugovorenih poslova sa državnim strukturama,
- istrage (investigations) – program zaštite od kriminaliteta i
- programe edukacije i razvoja bezbjednosne kulture zaposlenih (security education awareness and training program) (Kovacich i Halizbozek, 2002).

Međutim, postoje i druga mišljenja prema kojima korporativna bezbjednost obuhvata informacionu bezbjednost, privatnu zaštitu, zaštitu intelektualne svojine, zaštitu podataka, privatnu istražnu djelatnost, business intelligence, sprečavanje pranja novca i finansiranje terorizma, zaštitu na radu, zaštitu od požara, zaštitu okoline, zaštitu i spasavanje i odbrambene pripreme (Karlović i Ostojić, 2011). Iz navedenog se jasno zaključuje da je korporativna bezbjednost permanentno uključena u mehanizme poslovnog upravljanja na način što štiti normalno odvijanje poslovnih procesa, otklanja eventualne bezbjednosne probleme i zaposlenima stvara mogućnost za bezbjedne uslove rada. Konkretnije, korporativna bezbjednost radi na stvaranju planova i sprovođenju mjera čiji je primarni zadatak zaštita korisnika usluga, zaštita zaposlenih u poslovnoj organizaciji, zaštita imovine u vlasništvu poslovne organizacije, zaštita informacija i reputacije poslovne organizacije od materijalnih šteta, kriminalne djelatnosti i drugo. Zato je korporativna bezbjednost sastavni dio procesa koji upravljaju poslovnim rizicima unutar privrednog subjekta. Međutim za razliku od jedinstvenog naučnog i stručnog shvatanja da korporativna bezbjednost ima stratešku funkciju u kompanijama kojom se određuje jedinstvena bezbjednosna politika i njena realizacija u praksi, osnovna neslaganja su u pogledu sadržaja korporativne bezbjednosti.

Odnosi kompanije i matične države

Uspon moderne kompanije praćen je i usponom u aktivnostima i težnjama moderne nacionalne države. Vlada je prisvojila određene prerogative koji su ranije bili u nadležnosti kompanija. Preuzela je kontrolu kamatnih stopa, obezbjeđenje novca, spoljne trgovine, pravo da ograničava cijene i nadnice, pravo koja će kompanija dobiti subvencije. To sve ukazuje da između velikih kompanija i matične države postoji razmimoilaženje, pri čemu je kompleksnost odnosa specifičan jer ni nacionalna država ni kompanija nisu monolitne cjeline. Međutim ni sve velike kompanije jedne države nemaju isti interes prema vladi matične države. Mnogi faktori određuju politički stav kompanije, da li je ona već učvršćena izvan matične države, ili se tek priprema za veliko strano investiranje, da li djeluje u razvijenim ili nerazvijenim državama. Tako je za svetsku kompaniju vlada i smetnja i potreba. „Za vladu je kompanija“ izvor državne moći i ometač državne politike“ (Barnet i Muller, 1974).

Međutim, dok kompanije mogu prerasti teritoriju, nacionalne države su mnogo manje prilagodljive, jer su njihovi glavni interesi vezani za teritoriju. S druge strane isključivi interes kompanije je profit, dok vlada mora da vodi računa i o opštem državnom interesu. U tom sukobu interesa, kompanija ima mogućnost i da odstupi od nacionalne lojalnosti. S druge strane kompanije nemaju nikakve predrasude u pogledu međusobne saradnje i u okolnostima kada se njihove države nalaze u međusobnom sukobu. Zaštita svojih interesa sprovodi se i po cijenu nanošenja štete sopstvenom narodu i državi. Primjer navedenom je da su američke kompanije za vrijeme Drugog svetskog rata sarađivale sa njemačkim, tako što su im dostavljale svoje pronalaskе iz oblasti optičke industrije iako je to predstavljalo najveću vojnu tajnu tog doba (Zindović, 2008).

Posebno je značajna činjenica da globalne kompanije imaju mogućnost uticaja na vlade pojedinih država, nacionalnu ekonomiju i svjetske tokove novca. To je od posebnog značaja za nerazvijene države, jer multinacionalne kompanije i nacionalne države, gdje se nalazi sjedište nacionalnih kompanija, uopšteno imaju mnoge paralelne interese. Pojedine velike zapadne države u globalnim ekonomijama vide sredstvo koje bi u razdobljima kriza i oružanog sukoba zajedno s drugim elementima nacionalne (i savezničke) sile, slabilo neprijatelja ne dajući mu proizvode i ne pružajući mu usluge. U izvjesnim situacijama, poslovne operacije kompanije, matična država je koristila za svoje špijunske aktivnosti. Tako su u vrijeme hladnog rata, obavještajne agencije redovno upotrebljavale poslovne operacije multinacionalnih kompanija za špijunsku aktivnost.

Posmatrajući sa aspekta ekonomske efikasnosti kompanije imaju progresivnu ulogu u razvoju međunarodnih odnosa. Međutim, u odnosu na dalji razvitak društvenih i političkih odnosa u savremenom svijetu, njihova uloga je i negativna iz više razloga. Multinacionalne kompanije se konstituišu od više nacionalnih monopolskih kompanija da bi postale snažnije i konkurentski nedodirljive. Pored toga, kompanije vode među sobom konkurentsku borbu u kojoj koriste mnoga nedozvoljena sredstva, a u svojoj borbi radi ostvarenja ciljeva ne treba isključiti ni pomjeranje i svrgavanje vlada ili izazivanje kriza. Za države u razvoju posebno je značajno da kada snaga kompanija naraste do većih razmjera, s velikim uticajem na proizvodnju, zaposlenost i tržište u pojedinim država-

ma, one postaju opasnost za nacionalne privrede tih država. Prilagođavajući se vješto oscilacijama na svetskom tržištu, one ponekad smanje proizvodnju i izazovu nezaposlenost ili druge negativne pojave. Pri tome ne vode računa o socijalnim implikacijama svojih akcija u državama plasmana kapitala, prepuštajući da o tome vode brigu lokalne vlade. Kada zaprijeti opasnost da lokalne vlade izmijene uslove njihovog djelovanja, što dovodi do smanjenja profita ili mogućnost njihove nacionalizacije, onda često ne prezaju ni od miješanja u unutrašnje stvari države.

Zbog svega navedenog nacionalne vlade moraju da imaju po mogućstvu, što potpuniju kontrolu nad radom kompanija u zemlji, kako bi postepeno lokalna privreda preuzela njihovo poslovanje, a po mogućstvu i kasnije vlasništvo nad kapitalom. Nacionalno zakonodavstvo treba da obezbijedi takve uslove da kompanije imaju interes za ulaganje, ali da taj interes ne može da se ostvaruje na štetu interesa domaće privrede i stanovništva. U najkraćem odnos prema kompanijama mora biti fleksibilan jer iste treba prihvatiti ali i kontrolisati. S tim u vezi, međunarodni sistem kontrole poslovanja i ponašanja kompanija je neefikasan, pa u tom smislu za sada postoji jedino na unutrašnjem planu, kroz različite norme koje propisuje država.

Nacionalna bezbjednost i nacionalni interesi sa aspekta nacionalne ekonomije

Iako predstavlja centralni koncept međunarodnih odnosa, ne postoji saglasnost oko toga šta se pod pojmom nacionalne bezbjednosti tačno podrazumijeva. Koncept nacionalne bezbjednosti proizvod je dugotrajnih istorijskih procesa stvaranja prvenstveno suverene, a zatim i nacionalne države. Nacionalna bezbjednost je pojam sa višestrukim značenjem. U najopštijem smislu podrazumijeva slobodu od straha, prijetnji i fizičkog nasilja nad stanovništvom, odnosno građanima jedne države. Pored toga, pod pojmom nacionalne bezbjednosti može se podrazumijevati i objektivno stanje nacije i države u kome njeni legitimni organi i institucije preduzimaju dozvoljene mjere i aktivnosti radi zaštite osnovnih nacionalnih interesa u oblasti spoljne i unutrašnje politike, ekonomije, odbrane, obrazovanja, naučno-istraživačkog rada, kulture i u drugim oblastima društvenog života. Otuda, polazeći od ovakvog teorijskog određenja, nacionalna bezbjednost zavisi od njenog vojno-političkog i geo-strategijskog položaja, karaktera države i njenih društveno-političkih i ekonomskih odnosa, kao i od karaktera međunarodnih odnosa u njenom bližem i daljem okruženju (Gaćinović, 2007).

Pored toga, nacionalna bezbjednost uključuje i političke, ekonomske, moralne, socijalne, kulturne, ideološke i normativne elemente, što ujedno i otežava njenu preciznu definiciju. U pitanju je društveno konstruisan koncept bezbjednosti jedne države koji stiče specifično značenje samo unutar socijalnog konteksta u kojem država egzistira. Pojam nacionalne bezbjednosti se poistovećuje u nekim situacijama sa pojmom "državna bezbjednost". Međutim, nacionalna bezbjednost je stanje u kome se objedinjavaju sve vrste bezbjednosti jedne države. Posmatrana istorijski, nacionalna bezbjednost je nerazdvojno bila povezana sa državom i njenim bezbjednosnim sektorom. Područja bitna za nacionalnu bezbjednost obuhvataju vojno: koje sadrži ofanzivne i defanzivne sposobnosti države, političko: koje obuhvata brigu države za organizaciju svoje stabilnosti,

sistem vlasti, privredno: koje „podrazumeva mogućnost pristupa prirodnim bogatstvima koje određuju prihvatljiv nivo blagostanja, a zaštita okoline uključuje brigu za zaštitu biosfere kao važnog sistema od koga zavise svi ljudski poduhvati“ (Tatalović, 2006). Iz navedenog se između ostalog jasno može uočiti da se moderna nacionalna bezbjednost nalazi u prostoru između individualne i međunarodne bezbjednosti. Pojam nacionalne bezbjednosti neodvojiv je od nacionalnog interesa. S jedne strane, ključni nacionalni interes svake političke zajednice jeste opstanak, dakle fizička bezbjednost, a s druge strane suština politike nacionalne bezbjednosti jeste zaštita nacionalnih interesa. Kada govorimo o nacionalnoj bezbjednosti ističu se četiri grupe univerzalnih vrijednosti i to: opstanak (države, nacije i stanovništva), teritorijalni integritet, politička samostalnost i kvalitet života (Baylis i Smith 2005).

Opstanak države kao političke zajednice, različite od drugih takvih zajednica u međunarodnom sistemu predstavlja prvu među jednakim vrijednostima nacionalne bezbjednosti. Njen zadatak je da država zadrži svoj identitet kao samostalni subjekat međunarodnog prava. Očuvanje teritorijalne cjelovitosti ukazuje na sposobnost države da opstane, nezavisno od toga da li njenu teritorijalnu cjelovitost ugrožava spoljni ili unutrašnji subjekat opasnosti. Politička samostalnost ili nezavisnost države (suverenost) označava da je državna vlast bar formalno nezavisna prema spoljnim faktorima u donošenju najvažnijih odluka i u pogledu svog unutrašnjeg razvoja i svoje spoljnopolitičke aktivnosti. Kvalitet života (razvijena privreda, solidan standard, efikasne državne i društvene institucije otklanjaju mogućnost ugrožavanja lične i imovinske sigurnosti građana) podrazumijeva „blagostanje“ u državi koje pozitivno utiče na stanje nacionalne bezbjednosti. Pri tome, kvalitet života u državi obuhvata sve komponente ljudske bezbjednosti.

Svjetska ekonomska kriza, koja je započela 2008. godine, dodatno je ukazala na značaj ekonomije na bezbjednosne teme. To se jasno reflektovalo i u strategijama nacionalne bezbjednosti mnogih država, a primjer je SAD gdje je jasno naznačeno „u centru pažnje naših napora je posvećenost obnovi naše ekonomije, koja služi kao izvor američke moći“. Od međuratnog perioda do danas odnos bezbjednosti i ekonomije kao da je prešao pun krug, iako je danas baš kao i tokom tridesetih godina prošlog vijeka pojam bezbjednosti neraskidivo vezan za ekonomsko blagostanje (Ejdus, 2012). Na osnovu navedenog možemo uočiti da je nacionalni ekonomski sistem u funkciji ostalih državnih resora i sfera društvenog života. To daje poseban značaj nacionalnoj ekonomiji što ujedno uslovljava da njegov razvoj i zaštita su vitalni nacionalni prioriteti i interesi svake moderne države čiji je interes ekonomska stabilnost, samostalnost i bezbjednost. Drugim riječima nacionalni privredni sistem spada u grupu vitalnih nacionalnih vrijednosti. S druge strane njegova zaštita i unapređenje, kao bitne potrebe, koristi i pogodnosti su od posebnog značaja za opstanak nacije i predstavljaju nacionalni interes. To potvrđuje i činjenica da je, pored vojne moći, ekonomska moć tradicionalna „poluga“ nacionalne bezbjednosti i uloge države u međunarodnoj zajednici. Posebna specifičnost ekonomske moći je njena „promjenljiva“, jer se može vrlo lako transformirati u vojnu moć kupovinom oružja. S druge strane, radna snaga se može preusmjeriti iz civilne sfere u vojnu industriju i vojnu službu. Na taj način se ekonomski potencijal

i bogatstvo može da izjednačiti sa potencijalom za odbranu države. U moderno doba, ekonomska moć se može posmatra i kao efikasna funkcionalna zamjena za vojnu moć, u napadačke i odbrambene svrhe, jer se ekonomski ratovi, blokade i sankcije vode u cilju onesposobljavanja privrede protivničke zemlje, a posredno i njenog vojnog potencijala. Također, ekonomska moć može dati ogroman doprinos nacionalnoj bezbjednosti, tako što u slučaju ekonomskog rata državu čini otpornijom. Zbog toga se smatra da je „ekonomska samodovoljnost“ u obliku ekonomska nezavisnost, odnosno postojanje dovoljnih sopstvenih sirovinskih i proizvodnih kapaciteta i dovoljnog sopstvenog tržišta, odnosno nezavisnost ekonomije od uvoza i izvoza, ujedno i efikasno sredstvo uspješne odbrane i nacionalne bezbjednosti (Møller, 2003). To su ujedno i najvažnija opredeljenja da nacionalna privreda u teoriji i praksi nacionalne bezbjednosti ima status „visokog bezbjednosnog prioriteta“. Na osnovu toga je nastao i razvijao se koncept ekonomske i korporativne bezbjednosti, kao integralne komponente, ljudske, nacionalne i međunarodne bezbjednosti. Pored toga, država svoju nacionalnu privredu štiti i nacionalnom ekonomskom politikom, kaznenim zakonodavstvom ali i različitim mehanizmima korporativne bezbjednosti. Zaštićenost ekonomskih potencijala od fizičkog ugrožavanja, kao i odsustvo prijetnji koje mogu da ugroze ekonomsku stabilnost i samostalnost predstavlja ekonomsku bezbjednost. Ekonomska bezbjednost je poseban sektor nacionalne bezbjednosti koji je između ostalog uslovljen energetsom bezbjednošću. S tim u vezi, posmatra se mogućnost države da energetske potrebe efikasno zadovolji iz sopstvenih energetskih izvora i na taj način omogući nesmetan ekonomski razvoj, jer s druge strane nema ekonomije bez energije.

Korporativna i nacionalna bezbjednost

Ekonomski prosperitet, razvijenost države, niska stopa nezaposlenosti i visok životni standard, su najveće garancije nacionalne bezbjednosti. Bogatstvo nacije je centralni faktor nacionalne bezbjednosti, jer država mora da omogući svojim građanima prihvatljiv standard života, a s druge strane veći stepen razvoja omogućava veća ulaganja u instrumente nacionalne bezbjednosti koji su direktno odgovorni za njeno ostvarivanje ili za sprečavanje i eliminaciju različitih vidova ugrožavanja. Sa aspekta usmjerenosti prema inostranstvu (nacionalni interesi u užem smislu), nacionalni ekonomski interesi uključuju unapređenje međunarodne trgovine jedne države, njen pristup materijalnim i finansijskim resursima i tržištima, kao i zaštitu privatnih interesa u drugoj državi (Tatlović i Bilandžić, 2005).

Ekonomska moć je sastavni deo ukupne moći jedne države koja je u funkciji ostvarivanja nekih drugih interesa prema stranim državama (političkih, vojnih, ekonomskih, obaveštajnih), odnosno za slabljenje ili jačanje potencijala druge države – u zavisnosti od sopstvenih ciljeva i interesa. S druge strane, preko ekonomske moći može se u određenoj mjeri uticati na ponašanje drugih država, upotrebom raspoloživih instrumenata, od „ekonomskog uticaja“ do „ekonomskog rata“. Složenost i heterogenost međunarodnih ekonomskih odnosa, dali su državi na raspolaganje niz tehnika iz domena ekonomskih instrumenata čijom upotrebom može ostvariti zadržavanja postojećeg ili promjene ponašanja druge države. Pri tome ove tehnike mogu biti pozitivnog

ili negativnog karaktera kao što su nagrade ili sankcije, prisile ali i porezi, kvote, bojkot, embargo, blokade, zajmovi, krediti i monetarne manipulacije, crne liste, kontrola uvoza (izvoza), zamrzavanje sredstava, pružanje ili ukidanje strane pomoći. Koju od navedenih tehnika će pojedina država primijeniti zavisi prvenstveno od cilja koji se želi postići, vrste i karaktera ekonomske ranjivosti svojstvenih određenoj zemlji, uporednog odnosa troškova i rizika primjene različitih tehnika (ekonomske sankcije mogu stvoriti troškove, a potom i nezadovoljstvo domaće javnosti u zemlji koja pokušava da ih nametne), mogućih protivmjera ciljane države, njenog mogućeg izlaska na alternativna tržišta i pronalaska drugih trgovinskih partnera, te od ponašanja drugih država u okviru međunarodne zajednice. Navedeni ekonomski instrumenti su efikasniji ukoliko se koriste u kombinaciji sa drugim instrumentima nacionalne bezbjednosti (politički, diplomatski, vojni, obaveštajni, propagandni). Pritom je potrebno i da u primjeni nekih od njih kao što je embargo prema određenim državama učestvuju sve države članice međunarodne zajednice (Tatalović i Bilandžić, 2005).

Ekonomski instrumenti su prvenstveno primjenljivi i efikasni na relaciji razvijene – nerazvijene (nestabilne) države. U tim relacijama njihova uspješnost zavisi od nekoliko faktora. Ciljana zemlja u poređenju sa zemljom koja pokušava da na nju utiče mora biti ekonomski ranjiva, bez dostupnih alternativna tržišta, izvora snabdijevanja i donatori. S druge strane u pogledu nacionalnih resursa ona mora biti deficitarna u onome što joj se želi uskratiti. Pored toga, potrebno je i postojanje kritične mase nezadovoljstva domaće javnosti koja će zbog nametnutih sankcija uticati na promjenu politike ciljane države, kao i postojanje pune koordinacije sa drugim instrumentima nacionalne bezbjednosti (politički, vojni, obaveštajni) i drugo. Ekonomski instrumenti najveću efikasnost postižu ukoliko ciljanu zemlju karakterišu velike slabosti (nestabilnost, unutrašnje podjele i drugo) i ograničene opcije. Pored dominantno primjenljive relacije ekonomskih instrumenata od strane ekonomski razvijenih država prema nerazvijenim zemljama, savremena istorija međunarodnih odnosa svjedoči da se i male i slabe države mogu udružiti i djelovanjem na slabe tačke velikih i snažnih zemalja uticati na njihovo spoljnopolitičko ponašanje. Primjer za to su događaji s početka 70-ih godina XX veka, kada su sve zapadne visokorazvijene zemlje bile zavisne od izvora nafte sa Bliskog i Srednjeg istoka. Zemlje proizvođači nafte sa tog područja (Organization of Petroleum Exporting Countries - OPEC). Države članice OPEC su tada uvele 5%-tno mjesečno smanjenje proizvodnje nafte, a potom i zavele embargo na izvoz nafte u pojedine od zapadnih država, poput SAD i Holandije. Njihov cilj je bio da izazovu energetske poremećaje u visokorazvijenim zapadnim državama kako bi na taj način uticali na promjenu politike tih zemalja prema bliskoističnim pitanjima (Yergin, 1991).

Uvođenje tržišne ekonomije u zemljama u tranziciji vodi širenju privatnog vlasništva, porastu ekonomske razmjene, pojavi novih poslova, stvaranju srednje i više klase, povećanju stranih investicija i privatizaciji preduzeća. Međutim, sve te promjene su ranjive na kriminal i druge oblike ugrožavanja i iziskuju potrebe za uslugama korporativne i privatne bezbjednosti. U novim okolnostima, kompanije i preduzetnici angažuju telohranitelje, finansijske institucije traže fizičku zaštitu svojih objekata i blindirane automobile za transport novca, pripadnici srednje klase kupuju elektronske alarmne siste-

me za svoje kuće, a korporacije angažuju konsultante za razvijanje sistema bezbjednosti i zaštite. U tome se zemlje u tranziciji ne razlikuju mnogo od razvijenih demokratskih država, budući da im je zajednički cilj iznalaženje mjera, sistema i načina za sprečavanje mogućih gubitaka i šteta. U razvijenim državama korporativna bezbjednost je značajan deo nedržavnog sektora bezbjednosti pored privatnih, vojnih kompanija i detektivske delatnosti, sa primarnom misijom zaštite bezbjednosti imovine, poslovanja i zaposlenih u pojedinim privrednim subjektima, kao i pružanje drugih bezbjednosnih usluga. Svojim mehanizmima korporativna bezbjednost utiče na zaštitu sopstvenih interesa i unapređenje lične pozicije u domaćem i međunarodnom konkurentnom privrednom okruženju, radi zadovoljenja potreba društva i države u celini. Kada se radi o značaju nacionalne privrede sa aspekta nacionalne bezbjednosti ne postoje dileme. Stvoreni višak vrednosti u procesu proizvodnje potreban je za nesmetano funkcionisanje državnog aparata, između ostalog i nacionalnog sistema bezbjednosti koji je jedan od najvećih budžetskih korisnika. Po ekonomskoj moći zemlje mjeri se i njena moć u međunarodnim odnosima, jer direktno uslovljava vojnu i političku moć. Stoga je i nesporno da ekonomska moć spada u grupu najvažnijih odrednica nacionalne bezbjednosti. Ovo, ali i kontinuirana potencijalna ugroženost nacionalne ekonomije (prirodnim pojavama, tehničko-tehnološkim akcidentima i destruktivnim ljudskim ponašanjem i djelovanjem drugih država ili međunarodnih organizacija, uslovljava „sekuritizaciju“ ekonomskog sistema u teoriji i praksi nacionalne bezbjednosti. Pri tome su održanje, unapređenje, razvoj i zaštita ekonomije neki od prioritarnih i konstantnih nacionalnih interesa. Pored toga, vitalna nacionalna vrijednost je i u nedvosmislenoj korelaciji sa socijalnim, ekološkim, odbrambenim i uopšte sektorom nacionalne i međunarodne politike i bezbjednosti, što u mnogome, opravdava razvoj teorijske i prakse korporativne bezbjednosti. Pored toga što predstavlja jedinstven koncept, nacionalna bezbjednost je čuvar svih koncepata bezbjednosti. (Mijalković S., Milošević G.: 2008)

Nema dileme da je nacionalna ekonomija jedna od vitalnih društvenih i državnih vrijednosti neophodna za opstanak, razvoj, svakodnevno funkcionisanje i napredak države i društva. Očigledan je njen značaj za socijalnu bezbjednost građana i razvoj nacionalnog sistema bezbjednosti, pored toga, ekonomska moć je jedna od odrednica nacionalne moći kojom se definiše pozicija države na međunarodnoj političko-bezbjednosnoj sceni. To, svakako, opravdava činjenicu da je ekonomska politika integralna komponenta politike nacionalne bezbjednosti moderne države. Posebnu ulogu u nacionalnoj bezbjednosti ima ekonomski faktor koji je ne samo jedna od komponenata nacionalne bezbjednosti, već i osnova svih drugih komponenata.

Korporativna nebezbjednost

Dilemu u pogledu sadržaja korporativne bezbjednosti posebno doprinose i nelegalne aktivnosti koje preduzimaju kompanije prema pojedincima, konkurentima pa i državama. U takvim okolnostima govori se o kriminalu korporacija (corporate crime) koji se ispoljava u knjigovodstvenim poslovima, zagađenju okoline, nelegalnim plaćanjima i poreskim utajama, djelovanje protiv konkurencije, lažno reklamiranje i slično. U ovom segmentu djelovanja korporacija možemo dodati i slučajeve industrijske (poslovne)

špijunaže kao i učešće kompanija u transnacionalnom organizovanom kriminalu, jednom riječju „nastavak businessa drugim sredstvima“ (Williams, 2010).

Korporacije svoje kriminalne radnje ispoljavaju u oblasti privrednog poslovanja (utaje poreza, pronevjere, falsifikovanje novca, zloupotrebe stečaja, kreditne i računovodstvene prevare, falsifikovanja poslovnih knjiga s ciljem prevare akcionara, kršenje prava konkurencije, pranje novca, insider trading, trgovačka korupcija i slično). Pri tome posebno je značajan i takozvani prigodno organizovani kriminalitet, odnosno situacija u kojoj više poslovnih subjekata, koji inače zakonito posluju, kad im se ukaže odgovarajuća prilika, zajednički i planski vrše određeni vid organizovane kriminalne djelatnosti (Đurđević, 2003). Iako ne postoji pojmovno određenje korporacijskog kriminala, ovaj oblik kriminala pripada grupi imovinskog kriminaliteta, kao i kriminal „bijelog okovratnika, iako kod kriminala „bijelih kragni“ prevladavaju lične koristoljubive pobude, od djela kriminaliteta korporacija korist ima i kompanija, a ne samo izvršilac (Ignjatović, 2010). Zato je potpunije određenje da je korporacijski kriminal jedan od oblika ispoljavanja kriminaliteta „bijelih kragni“, dok je drugi u okviru profesije (occupational crime) (Gruner, 2005).

Međutim, postoje i mišljenja da je korporacijski kriminalitet posebna kategorija kriminala bijelog okovratnika, a kao kriminalni akt on je rezultat donošenja odluka pojedinaca koji u poslovnom subjektu zauzimaju menadžerske ili izvršne pozicije. Te odluke su organizaciono zasnovane na pravilima poslovanja, standardnoj operativnoj proceduri i opštim normama organizacije, ali su usmjerene ka ostvarivanju dobiti korporacije. Suština korporacijskog kriminala se ogleda u planiranim nezakonitim aktivnostima u namjeri uvećanja profita direktnim ili indirektnim kršenjem zakona. Problem je u tome što mnoge kriminalne radnje u toj oblasti nije moguće podvesti pod postojeće inkriminacije, a učinioci tih krivičnih djela koriste svoj status da bi izbjegli krivičnu odgovornost. Profitno orijentisana ekonomija najčešće ne smatra da takvo kršenje zakona ima istu težinu kao i kršenje zakona „običnim“ krivičnim djelima, pri čemu učesnici legalnih poslovnih aktivnosti nastoje da učine diskretnim neke od nelegalnih poslovnih aktivnosti, jer poslovanju štete potresi izazvani intervencijom organa krivičnog gonjenja i javnim publicitetom. S druge strane, zapažena je ideja o potrebi krivične odgovornosti pravnih lica prije svega kada se radi o ekološkom i transnacionalnom privrednom kriminalitetu u cilju kažnjavanje idejnih tvoraca, a ne samo neposrednih izvršilaca (Simonić-Hiber, 2007).

Ekonomski kriminal obuhvata kriminalna ponašanja i djelatnosti koje nastaju u ekonomskim odnosima i odnosima u privrednoj i vanprivrednoj djelatnosti. Predmetni oblik kriminala usmjeren je protiv ekonomskog sistema bez obzira na zastupljene oblike svojine, a radi se o sve značajnijem sektoru organizovanog kriminala (Bošković, 2005). Nelegalno akumulirana ekonomska moć je snažna poluga širenja uticaja u svim sferama društvenog života, a posebno u realizaciji kriminalnih ciljeva infiltracijom u legalne ekonomske tokove (Milošević, 2006). Pored njegove destruktivnosti, njegova posebna specifičnost je uporedno korišćenje kriminalnih i legalnih metoda u ekonomskim odnosima u cilju ostvarivanja kriminalnih ciljeva. Postojanje kriminalnih organizacionih modela koji mogu da budu ustrojani prema funkcionalnom i tržišnom

principu, gradeći kriminalne mreže prilagođene potrebama djelovanja na kriminalnom tržištu i u legalnim ekonomskim tokovima je njegova posebna karakteristika. Ovaj oblik kriminala evoluirao je korišćenjem kriminalnih metoda koje su doprinijele njihovoj sofisticiranosti kao i upotrebom ekspertskih znanja u kriminalnim operacijama. Pored navedenog značajna je i profitna orijentacija u realizaciji kontinuirane legalne i ilegalne ekonomske djelatnosti, prilagodljivost potrebama legalnih i ilegalnih tržišta, pronalaženje novih profitabilnih oblasti u privredno-finansijskom poslovanju koje su pogodne za kriminalnu eksploataciju, masovnost i raznovrsnost pojava oblika, prilagodljivost tendencijama u „ekonomskom“ zakonodavstvu i modelima djelovanja nadležnih državnih organa u suzbijanju organizovanog ekonomskog kriminala; prikrivenost djelovanja i težnja za sticanje ekonomske i političke moći i uticaja na društvene tokove u cilju ličnih kriminalnih ciljeva (Paoli, 1995).

U mnogim evropskim državama zabeležena je pojava ekološkog kriminala, počinjenog u namjeri da se načini ili potencijalno prouzrokuje šteta prvenstveno ekološkom sistemu, a sve u cilju sticanja poslovne prednosti. Naime, radi se o nekoliko područja ilegalnog djelovanja u koje su umiješane i legalne kompanije. Prvenstveno se radi o sječi i trgovini šumskom građom, neprijavljenom ribarenju, prevozu i odlaganju rizičnog otpada, trgovina materijama koje oštećuju ozonski omotač i drugi oblici nelegalne trgovine. Posebno je značajan i poseban oblik kriminalnih aktivnosti u vidu prevoza i odlaganja rizičnog otpada (jalovina, biomedicinski, hemijski i metalni otpad). Porast ovog oblika kriminalnog djelovanja uslovljen je povećanjem troškova zakonitog odlaganja rizičnog otpada i nedostatkom slobodnog prostora na postojećim određenim mjestima za odlaganje. Prema pojedinim procjenama u Evropskoj uniji godišnje preostane oko 150 miliona tona visoko toksičnog otpada, od čega se svega 15% reciklira ili odloži u skladu sa propisima (Clifford, 1998). Kada obavljaju djelatnost kojom se može uticati na okruženje sa aspekta ekologije, kompanije su u obavezi da prije početka gradnje i, ili rekonstrukcije istih obezbijede potrebne uslove zaštite životne sredine. Naime, radi se o uslovima koji su utvrđeni s ciljem sveobuhvatne zaštite okoline kroz sprečavanje, smanjivanje i otklanjanje zagađenja, kao i nadzora nad tim procesima i uspostavljanja održive ravnoteže između ljudskog djelovanja i društveno-ekonomskog razvoja s jedne, i prirodnih dobara i regenerativne sposobnosti prirode, s druge strane.

Pored navedenog, savremena istorija bilježi i kriminal kompanija koje su koristile ratne sukobe radi sticanja nelegalnog profita. Tako naprimjer, istražujući na osnovu podataka dobijenih od vladinih izvora u Iraku i SAD, u junu 2008. godine utvrđeno je da je tokom petogodišnje vojne kampanje zapadnih saveznika u Iraku, u toj zemlji pronevjereno ili ukradeno više od 23 milijarde USD. Iako je protiv jednog broja američkih korporacija bilo pokrenuto više od 70 istražnih postupaka, iz vrha vlasti SAD su spriječena dalja procesuiranja. Posledica toga je da ni jedna američka kompanija nije izvedena pred sud zbog pronevjera ili prevara tokom intervencije u Iraku. Pored toga, jedan od čelnih ljudi Pentagona za vrijeme kampanje u Iraku, zbog sukoba interesa, usprotivio se potpisivanju ugovora vrijednog sedam milijardi USD sa korporacijom Halliburton, na čijem je čelu. I pored protivljenja iz Pentagona, kompanija Halliburton je pobijedila na tenderu (Cray, 2003).

Pored navedene kompanije, operacije u Iraku su otvorile mogućnost za ratno profiterstvo i drugim američkim i britanskim korporacijama, koje su u zemlji razrušenoj oružanim sukobima realizovale unosne poslove. Tako je privatna vojna korporacija i dobavljač informatičke opreme za vojsku SAD, CACI International Inc. dobila ekskluzivno pravo da u Iraku obavlja usluge osiguranja ljudi i imovine, korporacija Bechtel je 2003. godine bez tendera sklopila ugovor vrijedan 2,4 milijarde USD o obnovi porušene iračke infrastrukture. Do 2006. godine su troškovi ovog projekta povećani na 14,6 milijardi USD (Cray, 2006).

Korporativna bezbjednost na prostoru Zapadnog Balkana

U poređenju sa stanjem u razvijenim ekonomijama, primjena sistema korporativne bezbjednosti je u većini država Zapadnog Balkana u zaostatku. Posmatrajući cjelokupan nedržavni sektor bezbjednosti na ovim prostorima evidentna je neujednačenost, jer dok je korporativna bezbjednost znatno nerazvijena, ekspanziju bilježi sektor privatne bezbjednosti, koji se često angažuje za vršenje pojedinih bezbjednosnih funkcija u kompanijama. Pored toga, uočljivi su brojni problemi, koji su zbog zajedničkog naslijeđa (pravnog, političkog, ekonomskog i kulturnog) karakteristični za ovaj region. Među njima su najvažniji izostanak odgovarajućih standarda i profesionalne etike u radu, neadekvatna obučenost kadra i nedovoljna materijalno-tehnička opremljenost firmi za privatno obezbjeđenje. S tim u vezi, treba imati u vidu da privatizacija bezbjednosti dovodi do nastanka nove mreže bezbjednosnih subjekata, u kojoj je vlast države i privatnih aktera raspodijeljena kroz nove tehnologije upravljanja, kontrole i prinude. Poseban problem u državama zapadnog Balkana, koje se nalaze u različitim fazama procesa pridruživanja Evropskoj uniji, predstavljaju ne transparentne veze subjekata privatne bezbjednosti sa državnim bezbjednosnim strukturama.

Efekti svetske ekonomske krize u punoj mjeri su prisutni i u ovom dijelu Evrope, koji je krizu dočekao u specifičnim uslovima. Tokom protekle decenije države regiona su svoju privredu zasnovala na velikom prilivu stranih investicija. U situaciji kada je očekivani priliv stranog kapitala počeo da izostaje, a privatizacioni fondovi da presušuju, a uz visoki strukturni deficit, nacionalne ekonomije su se suočile sa smanjenjem proizvodnje i prihoda, povećanjem nezaposlenosti i visokim spoljnotrgovinskim i tekućim platnim deficitom. Pored navedenog, aktuelna kriza je usložila stalno prisutne probleme finansijske nediscipline u međusobnom izmirivanju obaveza u privredi i izraženu nelikvidnost poslovnih subjekata. Položaj kompanija je dodatno otežan uvođenjem novih finansijskih obaveza, kao i visoke administrativne troškove poslovanja. Posledica toga je ponovno jačanje sive ekonomije, što uz ostalo znači i manji priliv budžetskih sredstava.

Zbog istorijskog naslijeđa, specifične društvene strukture i zakasnele tranzicije, države regiona i dalje tragaju za stabilnim i cjelovitim privrednim sistemom otpornim na poremećaje i sposobnim da apsorbuje njihove negativne efekte. Pored toga, privredni sistemi država regiona ne obezbjeđuju u potpunosti dovoljnu motivaciju i podsticaje za bolje ekonomske performanse za ekonomski efikasno i društveno racionalno ponašanje privrednih i društvenih subjekata i ne postavlja u potpunosti ograničenja za

njihovo ne racionalno ponašanje. U većini privrednih društava u regionu ne postoje unutrašnje organizacione jedinice za poslove korporativne bezbjednosti, koje bi bile ustrojene prema standardima ekonomski razvijenih i demokratskih zemalja. Pomenuti poslovi se u praksi obavljaju uglavnom u velikim korporacijama (najčešće u filijalama stranih, odnosno multinacionalnih kompanija), i to najčešće u okviru širih organizacionih jedinica, koje pokrivaju i neke druge nadležnosti unutar kompanije ili u organizacionim jedinicama koje su zadužene samo za dio poslova korporativne bezbjednosti. U manjem broju privrednih društava poslove i zadatke bezbjednosnog menadžmenta obavljaju relativno visokopozicionirani pojedinci, čije radno mjesto nosi naziv direktor (šef) menadžer (korporativne) bezbjednosti. Oni su za svoj rad neposredno odgovorni top menadžmentu, ali iza sebe nemaju organizacionu jedinicu koja bi im bila direktno potčinjena i koja bi realizovala postavljene zadatke. U uslovima aktuelne ekonomske krize, u većini kompanija ostvaruju se samo neke od funkcija korporativne bezbjednosti, koje njihov bezbjednosni menadžment realizuje bilo angažovanjem unutrašnjih resursa, bilo sklapanjem ugovora sa specijalizovanim agencijama. Izuzetak su poslovi koji se tiču fizičke i tehničke bezbjednosti, zaštite od požara i zaštite na radu, a u većini njih i poslovi procjene rizika i bezbjednosti poslovanja, te prevencije i delovanja u vanrednim situacijama. Znatno niže na listi prioriteta poslovnih subjekata su informaciona i administrativna bezbjednost, programi edukacije i razvoja bezbjednosne kulture zaposlenih. Oblast zaštite kompanija od kriminaliteta i sprovođenje unutrašnjih istraga u privrednim društvima se u uslovima nedovoljne normativne uređenosti svodi na interne kontrole i revizije. U ovom segmentu uspostavljena je manje ili više uspješna saradnja menadžera korporativne bezbjednosti (ili pripadnika angažovanih agencija za pružanje usluga privatnog obezbjeđenja) sa predstavnicima nadležnih državnih organa i službi na području gdje se poslovni subjekt nalazi. Pored toga, nije zanemarljivo, da se mali broj kompanija na organizovan način štiti od industrijske i poslovne špijunaže. Uzroci takvog stanja su navike iz vremena socijalizma, kada društvena preduzeća ne samo da nisu štitila sopstvene informacije i projekte, nego su ih čak i besplatno davala. Poslovno-obavještajna djelatnost („business intelligence“) se sprovodi u jednom broju korporacija koje posluju na ovom području. U praksi, sadržaj tih aktivnosti je najčešće vezan za pretrage na internetu, razgovore sa pojedincima iz konkurentskih privrednih društava, pribavljanje i razmjenu podataka na sajmovima, stručnim skupovima i sličnim manifestacijama.

Sektor korporativne bezbjednosti u ovom dijelu Evrope dijeli sudbinu nacionalnih ekonomija i poslovnih subjekata u uslovima globalne ekonomske krize. Veliki problemi krizom i recesijom zahvaćenih privreda neposredno se odražavaju i na organizaciju, motivisanost i uspješnost djelovanja službi koje obavljaju funkcije korporativne bezbjednosti ili pojedine od tih funkcija. Većinu zaposlenih u korporativnom sektoru bezbjednosti i u privatnim kompanijama za obezbjeđenje u državama zapadnog Balkana i danas čine bivši pripadnici vojnih i policijskih struktura, koji ne poseduju šira multidisciplinarna znanja i vještine, neophodne da bi se rad u ovom sektoru bezbjednosti potpuno uskladio sa principima i ciljevima poslovanja korporacije. Korporativna bezbjednost direktno zavisi od demokratskog karaktera i nivoa ekonomskog razvoja

društva. U vremenu duboke globalne krize, koja je duboko zahvatila i ovaj dio Evrope, manifestujući se, između ostalog, i propadanjem i zatvaranjem velikog broja različitih poslovnih subjekata, ni korporativna bezbjednost (koja u modernom smislu nije ni bila razvijena), nije u poziciji da da veći doprinos spašavanju neuspješnih kompanija i ekonomskom oporavku ovih zemalja.

Zaključak

Za razliku od visokorazvijenih ekonomija, u državama sa prostora Zapadnog Balkana koncept korporativne bezbjednosti još uvek nije zaživio u praksi. Ni oko samog pojma korporativne bezbjednosti među autorima ne postoji potpuna saglasnost, tako da se on nerijetko miješa sa pojmom privatne bezbjednosti. U stručnoj literaturi sa ovog prostora se zajednički imenitelji u definicijama korporativne bezbjednosti uglavnom svode na to da je riječ o planskoj, organizovanoj i na zakonu zasnovanoj samostalnoj ili zajedničkoj djelatnosti i funkciji organizacija usmjerenih na sopstvenu zaštitu ili zaštitu drugih, kao i na zaštitu odgovarajućih lica, prostora, objekata, poslovanja ili djelatnosti, a koji nisu pokriveni ekskluzivnom zaštitom državnih organa. Pomaci koji se tiču prakse, a indirektno i teorije u ovoj oblasti su najvećim dijelom vezani za funkcionisanje organizacionih jedinica korporativne bezbjednosti u najvećim korporacijama na nacionalnom nivou, u ograncima multinacionalnih kompanija i u velikim tehničko-tehnološkim sistemima, odnosno objektima kritične infrastrukture (Critical Infrastructure). Izvan toga, u privrednim društvima od kojih je značajan broj prestao sa radom tokom ratnog perioda ili je prošao kroz proces neuspješne privatizacije, o primjeni modela korporativne bezbjednosti se gotovo i ne razmišlja. S druge strane, značaj ekonomskog sistema zemlje, kao i njegova ranjivost, opravdavaju potrebe permanentne posebne zaštite. Osim zaštite ekonomskih resursa i omogućavanja ekonomskog i društvenog prosperiteta, pozitivni efekti suprotstavljanja ekonomskom kriminalu ogledaju se i u sprečavanju i suzbijanju umreženih vidova kriminala i korupcije, u unapređenju stabilnosti finansijskih institucija i tržišta, pozitivnom ekonomskom razvoju i reputaciji u svetskoj zajednici, unapređenju tehnika upravljanja rizikom za finansijske institucije i povećanju stepena integriteta tržišta.

Prevazilaženje ovih izazova nacionalne bezbjednosti zahtijeva veći stepen koordinacije i saradnje policije, bankarskih sistema, carine, organa specijalizovanih za sprečavanje pranja novca, finansijske policije, tržišne inspekcije i drugih subjekata bezbjednosti. S druge strane, potrebno je razviti i integralne sektore bezbjednosti ekonomskih sistema i podsisteme, koji će se zasnivati na kombinovanoj primjeni tradicionalnih mjera fizičkog, tehničkog, protivpožarnog i protivdiverzionog obezbjeđenja, ali i savremenih metoda kriminalističke, elektronske, satelitske i kontraobaveštajne zaštite. Prije toga, potrebno je usvojiti zakonske i podzakonske propise kojim bi se definisale organizacione i funkcionalne determinante nedržavnog sektora bezbjednosti. Istovremeno, neophodno je razviti metodologiju i softvere za efikasnu analizu bezbjednosnih rizika i prijetnji unutar i izvan ekonomskih subjekata, ali i saradnju unutrašnjeg sektora za bezbjednost ekonomskih podsistema sa subjektima nacionalnog sistema bezbjednosti, relevantnim naučnoistraživačkim institucijama, lokalnom zajednicom i sa međunarod-

nim specijalizovanim institucijama i organizacijama. Najzad, poseban značaj u zaštiti i unapređenju ekonomskog sistema ima bezbjednosna kultura, i to kako zaposlenih (profesionalna), tako i građana (masovna bezbjednosna kultura), ali i države (kultura nacionalne bezbjednosti).

Na prostoru Zapadnog Balkana možemo ocijeniti da kompanije nedovoljno ulažu u bezbjednost, pri čemu su izuzeci banke i korporacije koje na to područje dolaze iz razvijenih ekonomija, a u kojima je bezbjednost od vitalnog značaja za normalno funkcionisanje korporacije. Jedna od posledica globalne ekonomske krize je i apsolutno i relativno opadanje ulaganja u korporativnu bezbjednost, što je prisutno kod većine kompanija u zemljama Zapadnog Balkana. Snižavanje nivoa unutrašnje zaštite čini korporacije ranjivim na interne i eksterne bezbjednosne prijetnje i ugrožavajuće uticaje, što se posebno odnosi na različite vidove kriminala i korupcije. S tim u vezi, nužno je da se i u uslovima globalne ekonomske krize dio profita korporacija koje posluju na ovom prostoru investira u uspostavljanje i unapređenje sistema korporativne bezbjednosti, jer je u pitanju funkcija koja predstavlja značajnu podršku poslovnom uspjehu kompanija.

LITERATURA

- Barnet J. R. i Muller E. R. (1974). *Global Reach power of the multinational corporations*. New York
- Baylis J. i Steve S. (2005). *The Globalization of World Politics*, 3rd ed, Oxford: Oxford University Press
- Bilandžić M. (2009) Korporativna sigurnost u Hrvatskoj: mit ili uvjet bez kojeg se ne može poslovati, Druga međunarodna konferencija „Korporativna sigurnost u vrijeme recesije“, Zagreb: Poslovni tjednik Lider & MBOS
- Bošković M. (2005). *Kriminalistika metodika*. Beograd: Policijska akademija, str. 285
- Clifford M. (1998). *Environmental Crime: Enforcement, Policy, and Social Responsibility*, Gaithersburg: Aspen Publishers
- Cray C. (2006). *The 10 Most Brazen War Profiteers Alter Net*, September 4, dostupno na: (http://www.alternet.org/story/41083/the_10_most_brazen_war_profiteers) preuzeto 25.05.2017
- Cray C. (2003). *Time to Stop Iraq War Profiteers*, Global Beat Syndicate. New York: University's Center for War, Peace and the News Media
- Đurđević Z. (2003). *Kaznena odgovornost i kazneni postupak prema pravnim osobama u Republici Hrvatskoj*. Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Vol. 10, br. 2, 722-725
- Ejodus F. (2012). *Međunarodna bezbjednost: teorije, sektori i nivoi*. Beograd: JP Službeni glasnik
- Fajol, A. (2006). *Opšti i industrijski menadžment*. Novi Sad: Adižes

- Gaćinović R. (2007). Klasifikacija bezbjednosti. *Nauka, bezbjednost, policija*, br. 2-3, str 11.
- Gruner S. R. (2005). *Corporate Criminal Liability and Prevention*. New York: ALM Properties Inc., Law Journal Press
- Ignjatović Đ. (2010). *Kriminologija* (deseto izmenjeno i dopunjeno izdanje). Beograd: Pravni fakultet
- Ivandić Vidović D., Karlović L. i Ostojić A. (2011). *Korporativna sigurnost*. Zagreb: Udruga Hrvatskih menadžera sigurnosti
- Karlović, L. i Ostojić, Alen (2011) "Normativni okvir korporativne sigurnosti", u: Ivandić Vidović, D., Karlović, L. i Ostojić, A. (2011) *Korporativna sigurnost*, Zagreb: Udruga hrvatskih menadžera sigurnosti-UHMS
- Kesić Z. (2009). *Privatni sektor u kontroli kriminaliteta*, Novi Sad Dosije studio.
- Kovacich L. G. i Halibozek P. E.. (2002). *The Manager's Handbook for Corporate Security: Establishing and Managing a Successful Assets Protection Program*. Boston: Butterworth-Heinemann, MA
- Marković S. (2007). *Osnovi korporativne i industrijske bezbjednosti*. Novi Sad. Fakultet za pravne i poslovne studije
- Mijalković S. i Bošković G. (2010). *Ugrožavanje korporativne bezbjednosti i posledice po nacionalnu bezbjednost*, u: Naučni skup „Dani bezbjednosti“ na temu: „Korporativna bezbjednost – rizici, prijetnje i mjere zaštite“ (Zbornik radova), Banja Luka: Fakultet za bezbjednost i zaštitu Univerziteta Sinergija, str. 289.
- Milošević M. (2010). *Pojam i sadržaji korporativne bezbjednosti* u: Naučni skup „Dani bezbjednosti“ na temu: „Korporativna bezbjednost – rizici, prijetnje i mjere zaštite“ (Zbornik radova), Banja Luka: Fakultet za bezbjednost i zaštitu Univerziteta Sinergija, str. 59-60.
- Milošević G. (2006). *Evazija poreza*. *Nauka – bezbjednost – policija*, br. 2, str. 67.
- Møller B. (2003). *Nacionalna, socijetalna i ljudska bezbjednost – Opšta razmatranja sa prikazom balkanskog slučaja*, *Ljudska bezbjednost*, br. 1, str. 44-45.
- Mršević Z. (1993). *Organizovani kriminal*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja
- Murray T. i McKim E. (2000): *The policy issues in policing and private security*, Ottawa: Canadian Association of Chiefs of Police Publication
- Paoli L. (1995). *The Banco Ambrosiano Case: An Investigation into the Underestimation of the Relations Between Organized and Economic Crime*, *Crime, Law and Social Change*, No. 23, Springer, Netherlands, str. 345-364.
- Stajić Lj. (2008). *Pravni okvir privatne bezbjednosti*. Novi Sad: Zbornik radova Pravnog fakulteta br. 1-2/2008, str. 383.
- Stajić, Lj.(2008). *Izazovi korporativne bezbjednosti u svetlu savremenog shvatanja bezbjednosti*. Prvi međunarodni naučni skup *Privatna bezbjednost-stanje i perspektiva*, Zbornik radova. Novi Sad: Fakultet za pravne i poslovne studije, str 25.

- Stojanović M. i Pavlović D. (2014). *Ekonomska bezbjednost i poslovanje*. Beograd: Škola plus
- Simović-Hiber I. (2007). *Sistem rasprava o ideji vladavine prava, osnovama krivičnog zakona, pojmu zločinačke grupe i internacionalizaciji krivičnog prava* Beograd: Institut za sociološka i kriminološka istraživanja
- Tatalović S. (2006). *Nacionalna i međunarodna sigurnost*. Zagreb: Politička kultura
- Tatalović S. i Bilandžić M. (2005). *Osnove nacionalne sigurnosti*. Zagreb: Policijska akademija
- Zindović I. (2008): *Multinacionalne kompanije i ekonomska špijunaža*. Kraljevo: Alisa Press
- Yergin D. (1991). *The Prize: The Epic Quest for Oil, Money and Power*. New York: Simon & Shuster.
- Williams, P. (2010). *Organized crime, drug trafficking and trafficking in women*, u: Cavelti D. i Mauer V. *The Routledge Handbook of Security Studies*, New York: Abingdon Routledge Taylor & Francis Group.

Podaci o autorima:**Marjan Marjanović**

Institute for risk assessment and critical infrastructure, Podgorica
marjan@securityguardmn.com

prof. dr Danilo Ćupić

Univerzitet „Mediterranean“, Pravni fakultet, Podgorica